

תל חי וצומח

05.07.21 - 07.05.21

אמנים מציגים:

כרים אבו שקרה | יונתן אופק | יובל גברון | נועה הגלעדי | אליעזר זוננשיין | אחמד כנעאן | אורלי סבר | משי קופלביץ' | רחל רבינוביץ' | נעה רז מלמד

אוצרות:

מיכל שכנאי יעקבי

אורלי סבר

ברישומיה - הציפורים, חלקן מונחות על הגב, שורות-שורות, לא ברור אם חיות או מתות, חלקן עומד על גזע עץ או על גבי דמות אנושית. הרישומים אינטנסיביים, כשבחריטה חוזרת ונשנית על הדף נאספים קווים ועוד קווים שמצטברים לכתם, למרקם של נוצות, לדימויי וניטאס של חיים ומוות, של חופש או קיפאון. "חלק מהעניין שלי בציפורים", מספרת סבר, "היה עניין רישומי. קו שמצטבר לקו, לחיים, לדימוי, פחות עניין זואולוגי... הוקסמתי מהיופי של הציפורים: יופי טרגי גם במותן ובהיותן פוחלצים, וניסיתי ללכוד רגע של יופי וכאב בכל רישום. רגע של מוות וסוף שהם רגעים טרגיים, יפים ומעוררי חמלה".

אורלי סבר, אמנית מקיבוץ כברי, החלה לרשום ציפורים בעקבות מפגש מלא השראה, שאירע דווקא הרחק מהקיבוץ בו היא חיה: בעת ביקור במוזיאון הטבע בניו יורק, שם נתקלה בתערוכה גדולה של פוחלצי ציפורים. סבר צילמה אותם וחזרה לסטודיו לעבוד בהשראת הצילומים על סדרת רישומים אינטימית המוצגת בתערוכה. סדרה זו מפתיעה בשל העובדה שאורלי סבר מוכרת לרוב בעבודות פיסול ומיצב בחללים גדולים.

באותן השנים התבסס הציור הבוטני במגדירי הפרחים. פרחי-הבר היו למסמני הישראליות וילדים אספו אותם, ייבשו ושמרו באלבומים.

ציירים פלסטינים גם הם יצרו איקונוגרפיה לאומית מובחנת, שמקורה בדימויי טבע מקומי. עץ הזית או צמח הצבר, למשל, נושאים בציורים רבים משמעויות של זהות ומקום - הם מסמלים את הקשר העמוק של הפלסטינים לאדמתם, ומנוכסים במקביל באופנים שונים גם ביצירותיהם של ציירים יהודים. באופן הזה, העימות הפוליטי והמאבק הטריטוריאלי מוצא הד ותהודה באמצעות ייצוג תרבותי-חזותי של החי והצומח.

כל האמנים המשתתפים בתערוכה זו, עשרה במספר, הנם תושבי ותושבות הצפון - יהודים וערבים תושבי הגליל, רמת הגולן, העמקים ועד ואדי עארה. בעבודותיהם ניתן לפגוש סוגי מינים וזנים מקומיים המוכרים לכולנו מסביבתנו הקרובה: ציפורים ועופות, פרות וכבשים, פרפרים וזוחלים, פרחי בר וכמובן עצי זית עתיקים - סמלו הידוע של הגליל. מבעד לחי ולצומח מציעה התערוכה מגוון רחב של נקודות מבט, הנעות בין התייחסות לאומית קולקטיבית להתייחסות אישית, בין התבוננות נאיבית משתאה להתבוננות ביקורתית, בין היבטים גלובליים ואקולוגיים הנוגעים בהכחדת זנים לבין דאגה לגורל הטבע ולגורלנו. בין הטבעי למלאכותי, בין הארצי לרוחני, בין פריחה וחיים לקמילה.

צפון הארץ הוא אזור כפרי, שופע צמחיה ובעלי חיים - טבע פראילצד טבעמבויית; שמורות טבע, נחלים שוצפים, יערות ושפע של חיות ופרחי בר, לצד מטעים, שדות חקלאיים ועדרי בקר. בתערוכה "תל-חי וצומח" ביקשנו לחקור כיצד משתקף הטבע המקומי בעיני האמנים החיים באזור?

כיצד הוא זולג לעולמם הפנימי, אל הסטודיו ואל הנייר? אילו עולמות תוכן הוא משרת בעבודותיהם?

תולדות האמנות מלאה בייצוגים שונים של החי והצומח וביצירות אמנות אשר ביטאו לאורך ההיסטוריה רעיונות, מסרים וערכים שונים מתקופה לתקופה. בעת העתיקה נתפסו בעלי החיים והצמחים כנזר הבריאה. באמנות הם הוצגו כאטריובוטים, כסמלים מייצגים לאלים השונים. התפתחות החקלאות והמודרנה הביאו לשינוי בתפיסת האדם את סביבתו ואת החי והצומח שבה. גם תפיסת האדם את החברה השתנתה, כשבמאה ה-19 נולד רעיון הלאומיות. פרחי הבר, הצמחים והחיות גויסו אף הם לשירות רעיון זה.

באמנות הישראלית, עולם הצומח והחי נטען במשמעויות רבות. מעבר לתיאור של יופי המענג את החושים, דימויי החי והצומח הארצישראליים הם "מראה מקום", סמנים של זהות תרבותית-לאומית. ידיעת החי והצומח בראשית ההתיישבות היוותה ערך חיוני לקיום קשר ממשי בין היהודים החיים בארץ לבין המרחב הפיזי שלהם. קשר זה ביסס את רעיון התחייה הלאומית על יסודות חילוניים.

מטע הזיתים בציוריו של אחמד כנעאן הוא עולם שלם של חיים, גלויים או סמויים, חלק בלתי נפרד ממרקם החיים המסורתי של המשפחה בכפר.

בציורו - משפחה מוסקת את הפרי, על סולמות, לדגליה פרוסות יריעות. בציור אחר, אותן היריעות יוצרות מחסות מהשמש ומהרוח. מתחת לעצי זית שוהים בלתי חוקיים, עובדים שהסתננו מהגדה על מנת לעבוד במטעים ובכפרים בבניה ובחקלאות.

"גדלנו בין מטעי הזיתים, כל הילדות עבדנו בהם במסיק", מספר אחמד כנעאן. "הזית נחשב אצלנו לעץ מבורך ואף מקודש, אך כל צד במתרחס הפוליטי לוקח אותו לצד שלו".

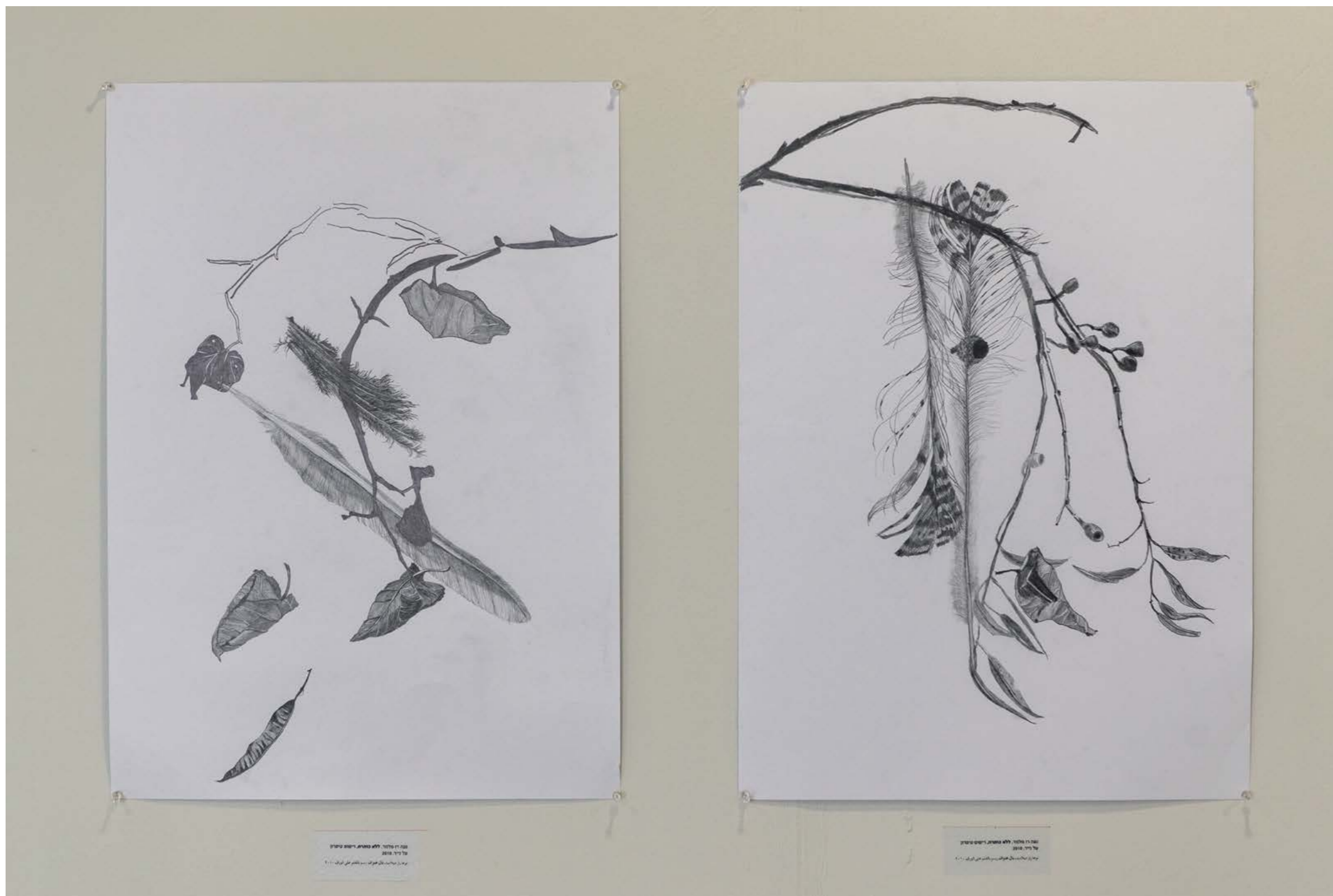
עץ הזית תופס מקום מיוחד בשיח התרבותי והאמנותי הישראלי-פלסטיני. הוא מייצג הן את הערבים בני המקום, הן את "היהודי החדש" המבקש להיאחז באדמת הארץ, הן את זיכרון העבר היהודי הקדום והן את המתחים המתמשכים בין יהודים ישראלים לפלסטינים בישראל וב"שטחים" בעשורים האחרונים. את מעמדו הסמלי העקרוני רכש עץ הזית בזכות העובדה שהוא נתפס – יותר מפריטי צמחייה ארץ ישראליים אחרים – לא רק כעץ מקומי, בן לאדמת הארץ, אלא גם כעץ המשכיל לשלוח שורשים ולהיאחז בה בכל תנאי והמסוגל לעמוד בכל פגעי הזמן.

נעה רז מלמד נולדה בקיבוץ גבע בתחילת שנות ה-60. "גדלתי בקיבוץ והקרבה לטבע היא צורך בסיסי עבורי. מגיל צעיר מאוד, חלק קבוע בלמידה ובסדר היום היה המפגש עם עולם החי והצומח: עבודה בחקלאות ובפינת החי, טיולים בטבע ולמידת שמות צמחי הבר ובעלי החיים. הטבע היה לי כמפלט מהחיים החברתיים הצפופים והמלחיצים".

עם השנים הפך הטבע - ובעיקר עולם הצומח - לנושא מרכזי ביצירותיה, גם כדימוי וגם כחומר (ענפים, שורשים או קש). הטבע בעבודותיה אינו פראי, זהו טבע שאוגד על-ידי התרבות ומאופיין בניתוק, בתלישות מהקרקע; טבע כפי שמופיע במעבדות ובתצוגות מוזיאליות, באנציקלופדיות או במגדירי פרחים למיניהם. נעה רז מלמד יוצרת לרוב מיצבים תלויי-מקום. מושאי התבוננות שלה נאספים בטבע ונחקרים בסטודיו, בסוג של מעבדה אלכימית. דרך תהליכי התבוננות, פירוק והרכבה, היא יוצרת טרנספורמציות, בעזרתן היא שוזרת ומחברת בין התרבות האנושית לבין הטבע, מחברת בין תקופות עתיקות, דרך ילדותה בקיבוץ ועד לחקלאות עתידינית.

הטבע מופיע בעבודותיה גם כמטפורה למחזוריות החיים; לעונות השנה, התהליכיות של זרעים-נבטים-קוצים-פרחים וקמילה; כייצוג לחלופיות וזמניות החיים והעולם.

ציפורים הופכות למטוסים, שחוזרים והופכים לחרקים מעופפים. פסי מטפחת הכאפיה מתפרקים ומתפזרים כלהקת דגיגונים. עשן ההפגזות עולה לשמיים כפטריות יער. בעבודתה של משי קופלביץ', זכרונות המלחמה והטראומות מתערבבים עם הטבע הפסטורלי, עם משובות הנעורים בין משטחי הירק והנחלים הזורמים.

"גדלתי בקיבוץ דפנה שבצפון, סמוך לגבול סוריה ולבנון. קיבוץ דפנה הוא מקום שקט המוקף בהרים, נחלים ומטעי אבוקדו. מקלטים, מסיכות אב"כ, רעמי קטיושות וטרטור מסוקים היו דקע לזרימת מי הנחל. הפער בין יופי של טבע פסטורלי לאיום קיומי ופחד מהפגזה מפגיש גן עדן עם גיהנום.

משי קופלביץ' יצרה אנימציה שובת לב ומלאת דמיון והומור על חוויותיה כנערה בקיבוץ דפנה בתקופת מלחמת לבנון השנייה. האנימציה שנעשתה בטכניקה הקלאסית, מעשרות ציורים בצבעי מים, משמרת את תום הילדות בתוך עולם סוריאליסטי. עולמות הטבע, החי והצומח, משמשים בעבודותיה כתפאורה פסטורלית לחיים אך בו זמנית, גם כאיום הקיומי עצמו. הדמויות האנושיות עטויות המסיכות הופכות לסוג של יצורי כלאיים, הנעים בין עולם החי למרחב האנושי.

האוצרת גליה בר אור כינתה את רחל רבינוביץ' בטקסט שכתבה על עבודתיה "ג'ורג'יה או'קיף של פלורה פלסטינה" בהתייחסה לסדרת ציורי הפרחים המוגדלים של רבינוביץ', נוטפי הרגש והחושניות אל מול אותם איורים למגדירי צמחים, אשר צוירו בעיקר על-ידי ציירות ומאירות נשים (רות קופל וברכה אביגד) וכווננו לאמת מדעית בוטנית. "אצל רחל רבינוביץ", כותבת בר אור, "פשתה שעירה בוורוד כמוה כבלוט וגינלי, טרום פרח, ניצן, ומתוכו דגל בוקע".

המונח פלורה פלשתינה שאול מעולם הבוטניקה ומהווה את המאגר הרחב והמעמיק של הצומח בארץ ישראל.

עבור רחל רבינוביץ', בת קיבוץ דפנה, הטבע-על הצומח והחי שבו - מסמל מיתולוגיות אישיות, מצבים רגשיים או חברתיים-אידיאולוגיים, המשתקפים דרך פרחים וחיות מהביוספירה בה היא חיה. באמצעות דימויי הטבע היא עוסקת בגודש, ביופיו של הכאב, בפרחה וקמילה ובחלוף הזמן כחלקים אינטגרליים מייצוג האני הרגשי שלה.

תחת ידיה המיומנות מאלפת רבינוביץ' את הדיו הצבעוני, החמקמק והקשה לשליטה. היא מוהלת זכרונות ילדות כבת קיבוץ בחברה סוציאליסטית עם תחושותיה וחוויותיה העכשוויות, לכדי סצינות ציוריות, רוויות בתחושות של עונג ואיום.

"נולדתי, גדלתי ואני חיה במקום בו הטבע נוכח עד מאוד. תהליכים נפשיים, אירועים לוקאליים ועולמיים באים לידי ביטוי בציוריי באמצעות בעלי חיים וצומח מהסביבה הטבעית שלי... בעלי חיים בסביבתי הקרובה מתפקדים כמוליכי תחושות, טעוני סימבוליקה ומספרי סיפורים", כותבת רחל.

”הכלנית היא הפרח הלאומי!
אני בכלל לא מבין למה צריך פרח לאומי, כלב
לאומי (כנעני), או ציפור לאומית (הדוכיפת).”

אליעזר זוננשיין, אמן המתגורר בראש פינה,
יצר גוף ידע סובייקטיבי משלו: מגדיר או
אנציקלופדיה אישית שבה זכרונות, פולקלור,
ידע מדעי ושרבוטים גרפיים חוברו יחדיו.
שלא כמסורת האיור הבוטני המחברת בין מדע
לציור/איור, זוננשיין לקח לעצמו חירות להציג
את המוצגים באופן סובייקטיבי, כולל הערות
אישיות שכתב. גם הדימויים עצמם מתפרקים
לעיתים ואינם נענים לתכתיבים המדעיים
הנוקשים של אוגדנים מסוג זה.

המחקר שערך, על מיני הצמחים והחרקים
שבמגדיר כלל בידור השם בעברית, בלטינית
ובערבית, לימוד מבנה הצמח והחרק, חקר
ההיסטוריה של המינים, מקומם בתרבות
ובמיתולוגיה ומקומם בסיפורו האישי. זוננשיין
סרק את הדימויים ועיצבם מחדש, פירק אותם
לחלקים ועיצבם בקומפוזיציות תיאטרליות
מגוונות ואיורים שובי לב.

על מקומו של הטבע בחייו הוא מספר: ”בגיל
עשר עברנו מהשיכונים הצפופים של שכונת
שפרינצק בחיפה לבית מבודד ורחוק בסוף
שכונת דניה. לא היו שם שכנים או חברים,
רק הרי טרשים: ירוקים ומלבלבים בחורף,
יבשים וקוצניים בקיץ. ברשותי היה רק ידע
מדעי בסיסי והספרות הטקסונומית היבשה לא
עניינה אותי. מבחינתי, לא היה תחליף למגע
הקרוב עם עקרב שחור בצנצנת, עם בצבוצו
של צבעוני יחיד מתוך סבך, או עם ניחוח אדמה
אחרי הגשם, מתובל בריח נרקיסים, קורנית בר
ואלת המסטיק. את כל אלה, שהיו כמו שכני
החדשים, אי אפשר לבטא בשום ספר, מגדיר
או אגד.

”אגד פרחי בר וחרקים בארץ ישראל”

האגד עצמו ובצידו יומן הרשמים הוצג לפני
שנתיים במוזיאון ישראל, כחלק מתצוגת
האוסף החדש.

זמן רב ביטלתי כל מחשבה על הפקת מגדיר
משלי, אך בקיץ 2011, אחרי קרוב לשלושים
שנה של הימנעות, התחלתי.”

אגד זה אינו תחליף לאנציקלופדיה או למגדיר
מדעי ואינו עומד בסטנדרטים שלהם. מטרתו
העיקרית היא לפתח התעניינות אמנותית
ומדעית במכלול הטבע העשיר שעדיין חי
סביבנו.

לקסיקון הדימויים בעבודותיו של יונתן אופק מלא במיני בע"ח: פרות ושוורים, יעלים, עזים וחמורים, ציפורים וחיפושיות; מפוסלים בחומר, מלוטשים באבן מקומית, יצוקים בברונזה או חרוטים על לוח עץ; בתווך שבין דו-ממד לתלת-ממד, בין מציאות חיצונית לפנימית ובין עבר, הווה ועתיד. "הטבע הוא עוגן היצירה הכי גדול שלי, טוען אופק. "הזיקה שלי היא יותר לטבע מאשר לתרבות, ובעיקר לתפר בין הטבע לתרבות".

עבודותיו של יונתן אופק מזכירות לנו יצירות קדומות מתרבויות פרימיטיביות (ציורי מערות פרהיסטוריות, אמנות מסופוטמית או איקונות נוצריות קדומות); דימויי ארכיטיפיים וסימבוליים במהותם; שפתו הציורית היא שפת ההפשטה של הדימוי, דרכה הוא מחפש אחר המהות; בחירת החומרים והטכניקות של אופק מותאמת לחומרים הטבעיים המצויים בהישג ידו, אך גם מודעת ומכוונת למטען התרבותי הקולקטיבי שהם נושאים עמם.

סדרת הפרות האדומות - יונתן אופק יצר מעין איקונות לפרות (שצבע פרוותן חום-אדמדם), אשר על פי ההלכה היהודית, היו מועלות לקודבן ובאפרן היו משתמשים לטיהור אנשים מטומאת המוות. העבודות נעשו בטכניקה מסורתית של איקונות פרובסלביות, כשעלי זהב ומינרלים נכתשו ועורבבו על גבי לוחות עץ. בדרך זו נוצרה דיאלקטיקה לא מתוכננת בין הפרה האדומה לעגל הזהב: היפוך בין טמא וטהור, מוסרי ולא מוסרי.

עבודותיו של אופק מתאפיינות בסדרתיות. זו דרכו לעבד נקודה מסוימת בזמן או איזו מחשבה ולהפוך אותה מצד לצד עד למציאת נקודת המהות שלה.

בעבודותיו של כרים אבו-שקרה מצוירים פרחי-הבר באקספרסיביות ובחושניות, שתולים בתוך עציצים או פחים, תלושים מן הקרקע. תיאורם קריא מבחינה בוטנית. יופיים המפתה מסתיר ביקורת מעודנת: "הצמחים והפרחים מעלים אצלי זכרונות למה שסבא וסבתא שלי היו עושים בהם, זכרונות של טעמים של תבשילים. הצמחים והפרחים שאני מצייר הם לא רק יפים - הם גם מזינים. היום, כשאני יוצא לטבע, נשארו לי רק הזכרונות. אסור לגעת, אסור לקטוף, מותר רק להסתכל, לא לגעת ולא להתקרב. הטבע מופקע, כמו הזכרונות... והציפורים, גם הן לקוחות מזכרונות ילדותי, מסמלות את החופש לפרוש כנפיים. באמצעותן אני מוחה על הגבלת החופש".

שיח הצבר השתול בתוך עציץ הוא מוטיב שחוזר רבות בציוריו של כרים אבו שקרה ומוכר לנו היטב מציוריו של עאסם אבו שקרה, דודו של כרים. הצבר של עאסם אבו שקרה הפך זה מכבר לקנון ישראלי, בשל החתידה שלו תחת המשמעויות המקובלות של הצבר בחברה הישראלית.

עאסם אבו שקרה הפקיע את הצבר כסמל לישראלי יליד הארץ, וכרים אבו שקרה מפקיע את הרקפת, דימוי סמלי נוסף הנפוץ בתולדות האמנות הישראלית (משה גרשוני, ראובן רובין, לארי אברמסון) ומוכר לנו משירי הילדים. הרקפת של אבו שקרה היא לא רק צמח בר לנוי, היא גם צמח מאכל שמעליו הייתה סבתו מכינה תבשיל ממולאים. אבו שקרה מעיד פן מורכב ביחסי היהודים והערבים בארץ בנוגע לניצול צמחי בר ופרחים לשימוש אישי. ציוריו מעלים את הסוגיה של יחסי האדם עם הטבע, המוסדרים על ידי חוקי המדינה. ייתכן שניתן לדאות בציוריו של אבו שקרה ערעור על חוק הגנת פרחי-הבר, המתעלם מן התרבות הערבית ויחסה אל הטבע.

מתחת לסלע צומחת לפלא:
דימויי פרחי-בר בתרבות ובאמנות בישראל,
שחר מרנין-דיסטלפל

עלי הזכוכית של נועה הגלעדי נוצרו ב-2006 כחלק מפרוייקט הגמר שלה במחלקה לעיצוב קרמי וזכוכית בבצלאל, שהוקדש לזכרו של אביה שנפטר חצי שנה קודם לכן.

"מטע המנגו וחממת הצמחים של משפחתי היו מרכז החיים שלי כילדה, מספרת גלעדי, "בהם למדתי על הטבע והעולם, על מעגלי החיים. אהבתי לשוטט בהם ולחקור, להתבונן ולגלות תגליות חדשות. 'זה הבייבי שלי' אבא נהג לומר בכל פעם שירדנו למטע. אחד הדברים שהפליאו אותי תמיד זה שיש מיליוני עלים במטע והם כולם דומים זה לזה, אבל לכל אחד הייחודיות שלו.

"אבי נאבק בסרטן כעשור. בעבודה בחרתי להתייחס להתפוררות, למעגליות ולשביריות של החיים שמתבטאת בעלים המשנים את צבעם: מירוק הופכים לחום, ומרכים - לפריכים ושביריים. בחרתי בזכוכית כדי להעביר את השביריות שבאה עם היפרדות הנשמה מהגוף.

"הטבע הוא מקור ריפוי, השראה ולמידה אינסופי עבורי. דרך התבוננות בו אני מבינה את העולם."

מארג סבוך של קווים המדמים עורקים ונימים מעולמות הצומח והחי, מתפשט במרחב כביטוי להתפרצות והסתעפות של דגשות פנימיים היוצאים מהגבולות. בעבודתה חוקרת יובל גברון קווים, תנועה, הסתעפויות של צמיחה וקטיעה, מארגים של רשתות טבעיות ומעובדות, חיות ומתות.

מארג הקווים השזורים זה בזה מבטא מאבק בין חומרים תעשייתיים לאורגניים; הגבול בין הטבעי למלאכותי לעיתים מובהק ולעיתים מתעתע ואף מתמזג זה בזה. הניסיון לייצר מהות חיה בחלל כושל, הענפים היבשים והאדמה המבוקעת, מתפוררים ומתכלים.

"אני מנסה לתת להם ביטוי חי, להצמיח מחדש את הנוכחות המתכלה באמצעות מטפסים הצומחים ומתהווים ועורקים המזרימים דם וצבע. החומרים איתם אני יוצרת חלקם תעשייתיים ומנסים להתחקות אחר תנועות הצומח, חלקם טבעיים וצומחים... בתהליך היצירה שלי אני חוקרת את המפגש בין התנועות האורגניות במרחב האורבני הגיאומטרי, את תהליך הפירוק וההתחדשות המתרחש בטבע בכלל ובי פרט, מנסה לשלוט בו ולהיכנע לו, מחפשת בו יופי ומשחררת אותו לצמוח, להירקב ולהתייבש."

"באמצעות החיבור וההתבוננות בטבע אני מלקטת יופי, מתפעלת מהזרימה וכושר ההמצאה שלו אל מול שביריותו, מרגישה את התהליכים שלו בתוכי ומתרגמת אותם כמראה חיה לנפש."

גלריה "הצד השני" || המכון לאמנויות תל-חי
מזמין לפתיחת התערוכה:

תל-חי

וצמח

تل - حي، ويزهر

פתיחה שישי 7/5/21 | 11:00

אמנים מציגים:

כרים אבו שקרה | יונתן אופק | יובל גברון | נועה הגלעדי | אליעזר זוננשיין
אחמד כנעאן | אורלי סבר | משי קופלביץ' | רחל רבינוביץ' | נעה רז מלמד

كريم أبو شقرة | يوناتان أوفيك | يوفال جفرون | نوعة هجلعادي | إليعيزر زونشايين
أحمد كنعان | أورلي سبار | ميسي كوبلفيتش | راحيل رابينوفيتش | نوعة راز ملاميد

אוצרות:

מיכל שכנאי יעקבי במסגרת קורס אוצרות, שנה ג' במכון לאמנויות תל-חי
ميخال شخناي يعقوبي، في إطار دورة قيامة معارض، السنة الثالثة في معهد الفنون في تل-حي

גלריה "הצד השני"
המכללה האקדמית תל-חי
קמפוס מזרח, בניין 2, קומה מינוס 1
פרטים בטל': 04-8181402

שעות פתיחה
א'-ה' 8:00-19:00, ו' 8:00-13:00
* מלבד בחג שבועות ובאסרו חג
נעילת התערוכה ב-5/7/21

telhai_arts@

המכון לאמנויות תל-חי
www.telhai.ac.il

